

KADINLARIN CUMA NAMAZI YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Halit ÇALIŞ*

GİRİŞ

Cuma ve bayram namazları, diğer bütün namazlardan farklılık arz eden bir özelliğe sahiptir. Teklifi hüküm açısından bayram namazıyla ilgili farklı değerlendirmeler bir kenara bırakılırsa, bir kere her iki namaz için de cemaat şarttır.¹ Dolayısıyla bu namazlar ancak cemaat halinde edâ edilebilirler. Aynı şekilde diğer namazlardan farklı olarak her iki namazda da hutbe vardır. Diğer yandan zamana yayılma itibariyle bayram namazı senede iki kez kılınır, Cuma namazı ise haftalık bir namazdır. Ayrıca bayram namazı, kadın-erkek, çocuk, genç ya da yaşlı, özür sahibi olan ve olmayan herkesin namazın edâ edildiği yerde (musallâ/namazgâh) hazır bulunduğu bir namaz hüviyetine sahiptir. Bu yönüyle sırf bir ibadet olmanın ötesinde anlamlar taşımaktadır.

Bu ve sayılabilecek daha başka nitelikleriyle Cuma ve bayram namazları, 'kadının ibadet hürriyeti' söylemi altında aktüel bir değere de sahiptir. Sıklıkla kadının Cuma ve bayram namazlarını mutlaka kılması gerektiği, bu iki ibadet açısından sorumluluk noktasında kadınla erkek arasında herhangi bir fark bulunmadığı ifade edilmektedir.

İşbu çalışmada, bir yandan konunun aktüel değeri, diğer yandan klasik fıkıh doktrinindeki değerlendirmelerde, özellikle yükümlülük açısından bayram namazlarının Cuma namazıyla ilgili görüşler paralelinde şekillenmiş olması dikkate alınarak, kadınların Cuma namazı yükümlülüğü konusu ele alınacaktır. Bununla birlikte hemen belirtmelidir ki, bayram namazlarının sırf bir ibadet olmanın ötesinde anlamlar taşıması itibariyle, esasen içinde buldukları hal sebebiyle namaz kılmaları doğru/caiz olmayanlar da dahil olmak üzere mümkün olan herkesin namazgahta (musallâ) hazır bulunmasına dair hadisler² dikkate alındığın-

* Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hcalis@selcuk.edu.tr

¹ Cemaatin Cuma namazının sıhhat şartlarından olduğu hususu ittifakla sabittir. Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut 1414/1993, II,23; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, Beyrut 1974, I,266; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, İstanbul 1985, I,124; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, Thk: Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, tsz., I,515. Aynı şekilde bayram namazı için de cemaat şarttır. Bkz. Serahsî, a.g.e., II,37; Kâsânî, a.g.e., I,275

² Hafsa bt. Sîrîn anlatıyor: Biz kadınlarımızın bayram günü namazgâha çıkmalarına engel olurduk. Ümmü Atıyye geldiğinde yanına vardım ve ona bu hususu sordum, o da Allah Resûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu söyledi: "Allah Resûlü bize, ramazan ve kurban bayramlarında yeni yetişmiş genç kızları, hayırlı kadınları ve evinin bir köşesine çekilerek perdesi altında gizlenen hanımları namazgâha çağırmanızı emretti."² Hayırlı kadınlar için, "onlar namazgâhtan biraz uzak durur, hayırda ve Müslümanların dualarında hazır bulunurlar" buyurdu. Bunun üzerine ben: "Ya Resûlellah! Bazen → →

da, kadınların bayram namazlarına iştiraklerinin ayrı bir değerlendirmeye tabi olduğu kesindir.

KLASİK ANLAYIŞ VE YENİ İDDİALAR

Hz. Peygamber'den (s.a.) bu yana Cuma namazı konusunda yerleşik uygulama ve bu ibadet karşısında kadının konumu hususundaki hakim kanaat şu şekilde özetlenebilir:

Cuma namazı, farklı bazı değerlendirmeler bir kenara bırakılırsa³, yükümlülük şartlarını taşıyan herkesin özürsüz olarak terk edemeyeceği ve bizzat edâ etmesi gereken aynî vaciplerdendir.⁴ “Ey İman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın”⁵; “Cuma namazına gitmek ergenlik çağına ulaşmış her müslümana farzdır”⁶; “Cuma namazı, ezanı duyan herkese vaciptir”⁷; “Cuma namazı, köle, kadın, çocuk ve hasta olanlar dışında her müslümanın cemaatle edâ etmesi gereken vacib bir haktır”⁸; “Allah'a ve ahiret gününe iman eden herkese -hasta, yolcu, kadın ve köle hariç- Cuma namazı vaciptir”⁹ gibi âyet ve hadisler bu hükmün delilini teşkil etmektedir.

Cuma namazıyla ilgili temel düzenleme niteliğindeki âyet, her ne kadar hitap bakımından genellik (umum) arz etmekte ise de, âyetin bu umum hükmü sünnet tarafından tahsis edilmiş, hasta, yolcu, kadın ve köle olanlar kapsam dışı tutulmuştur. Gerçi bu noktada, “Cuma namazı, ezanı duyan herkese vaciptir” hadisinin umum ifade ettiği, dolayısıyla nidayı duyan herkesin Cuma namazı kılmakla

→ →

içimizde (dışarı) örtüsü olmayanlar oluyor, onlar ne yapacak?” dedim. “Giyecek dışarı elbisesi olmayanlara din kardeşi kendi elbiselerinden birini giydürsin” buyurdular. Buhârî, İdeyn 15,20,21; Müslim, Salâtü'l-ideyn 10-12; Ebu Davud, Cuma 238; Tirmizî, Cuma 36; Nesâî, Salâtü'l-ideyn 3,4; İbn Mâce, İkâmetü's-salâti ve's-sünnetü fihâ 165; Dârimî, Salât 223

³ Bazı fakihlere göre kifâi vaciptir, İmam Mâlik'ten de sünnet olduğuna dair şaz bir görüş bulunmaktadır. İbn Rüşd, a.g.e., I,122-123

⁴ İbn Rüşd, a.g.e., I,122-123

⁵ Cuma, 62/9

⁶ Ebû Dâvud, Tahâret 129

⁷ Ebu Davud, Cuma 206,208; Dârekutnî, *Sünen*, Thk: es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî, Beyrut 1386/1966, II,6; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Thk: Muhammed Abdülkadir Atâ, Mekke 1414/1994, III,283

⁸ Ebu Davud, Cuma 208,209,215; İbn Ebî Şeybe, *el-Musamef*, Thk: Kemal Yusuf el-Hût, Riyad 1409, I,446; Hâkim, *el-Müstedrek*, Thk: Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut 1411/1990, I,425. Hadisin râvisi Târik b. Şihâb Hz. Peygamber'i (s.a.) görmüş, fakat ondan hadis işitmemiştir. Bkz. Ebu Davud, Cuma 208,209. Fakat aynı hadisin Târik b. Şihâb'ın Ebu Musa'dan yaptığı bir başka rivayeti de bulunmaktadır (buna göre hadis mevsüldür) ve Hâkim en-Neysâbü'rî bu rivayetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Hâkim, a.g.e., I,425. Târik b. Şihâb'ın tâbiinin büyüklerinden olduğunu belirten Beyhakî, hadisin mevsül şahitleri olduğunu belirtir ve bunlardan bazılarını sıralar. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III,261-262. Diğer yandan Ebu Davud'un değerlendirmesi hadisin sıhhati konusunda bir kusur (kadah) sayılmaz. Zira gerçekten de Târik b. Şihâb'ın Hz. Peygamber'den (s.a.) hadis işitmediği sabit ise, bu durumda hadis, sahabe mürseli olur ki, sahabe mürseli de Ebu İshak el-İsferâyîni hariç başta Şâfiî alimler olmak üzere bütün alimlere göre huccettir. Nevevî, *el-Mecmû'*, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz. IV,483. İbn Hacer el-Askalânî ise, bahse konu hadisin râvilerinin sika olduğunu, ayrıca bu konuda isnadı sahih başka tarihlerin de bulunduğunu söyler. Bkz. *Fethu'l-Bârî*, Kahire 1407/1986, II,416. Târik b. Şihâb hadisinin sıhhat değerlendirmesi ve muhaddislerin görüşleri için bkz. Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, Beyrut 1407/1987, II,198; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, Tahrîc: Halil Me'mûn Şihâ, Beyrut 1419/1998, III,287

⁹ Dârekutnî, *Sünen*, II,3; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III,184. Yolcu yerine çocuk farkıyla İbn Ebî Şeybe, *el-Musamef*, I,446. Nevevî'nin hadisle ilgili değerlendirmesi şöyledir: Ebu Davud ve Beyhakî rivayet etmiştir, senedi zayıftır, fakat Beyhakî gibi bazı muhaddisler şahidlerinden söz etmişlerdir. Ashında Târik b. Şihâb hadisi buna ihtiyaç bırakmamaktadır. *el-Mecmû'*, IV,484. Şevkânî'nin değerlendirmesine göre ise, Dârekutnî ve Beyhakî'nin rivayet ettiği bu hadisin senedinde zayıf râviler bulunmaktadır. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, III,287

mükellef olduğu düşünülebilir. Ne var ki bu ve benzeri rivayetlerin, istisnaya yer veren rivayetler tarafından tahsis edildiğini ifade yanında, esasen Cumanın vücutuyla ilgili olmayıp, Cumanın kılınacağı yerin (mahalle, köy, kasaba, yerleşim birimi) kapsamını/hududunu tayinle ilgili olduğu da söylenebilir ki, İmam Şâfi'nin değerlendirmesi bu yöndedir.¹⁰ Yani bu hadis, genel anlamda Cumanın kimlere farz olduğuyla değil, Cuma namazının kılınacağı bölgede, camiye gelip cemaate iştirak etmesi gerekenlerle ilgili bir ölçü mahiyetindedir.

Şu halde bir Müslümanın Cuma namazı ile yükümlü olabilmesi için, diğer farz namazlar için sayılan şartlara ilaveten başka bazı şartların da bulunması gerekir. Bu ilave şartların başında erkek ve sağlıklı olmak gelir ki, İbn Rüşd (595/1198) bunun ittifakla sabit olduğunu söyler.¹¹ Fakihlerin çoğunluğuna göre yukarıda zikredilen hadisler gereği, yolcu ve köle olanlara da Cuma farz değil iken, Zâhirî hukukçular, yolcu ile mukimin, hür ile kölenin Cumanın vücutu bakımından eşit olduğu kanaatinde idirler. Zira Cuma namazıyla ilgili âyet âm olup açık bir nassa dayanmadan köle ve yolculara Cumanın farz olmadığı söylenemez.¹² İbn Rüşd bu ihtilafın sebebini, konuyla ilgili rivayetin sıhhati hususundaki değerlendirme farklılığıyla açıklar. Allah Resûlü (s.a.), “Cuma namazı; köle, kadın, çocuk ve hasta dışında her müslümanın cemaatle edâ etmesi gereken vacib bir haktır” buyurmuştur. Başka bir rivayette istisna edilenler arasında beşinci bir kişi olarak yolcu da bulunmaktadır; fakat bu rivayet muhaddislerin çoğunluğuna göre sahih değildir.¹³

Bununla birlikte Cuma namazı kılmakla mükellef olmayan kişiler, söz gelimi Müslüman bir kadın, Cumada hazır bulunur ve cemaatle namazı edâ ederse, namazı geçerli olup ayrıca günün öğle namazını kılması gerekmez.¹⁴ Zira Allah Resûlü'nün (s.a.) mescidinde kadınların erkek saflarının gerisinde durarak Hz. Peygamber'in arkasında Cuma namazı kıldıkları birçok sahih ve meşhur haberle sabittir. Onlardan sadece, namaza gelirken koku sürünmemeleri istenmiştir. Bu bakımdan Cuma namazının vücut şartları, uygulamada, kılınmasını engelleyen şartlar değildir. Zira bu namaz açısından kadınlar sadece teklif dışı tutulmuşlardır.¹⁵ Dolayısıyla Cumaya katılıp katılmamak tamamen kadınların kendi tercihlerine bırakılmıştır. Bu hususlarda fıkıh mezhepleri arasında önemli bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Hatta İbnü'l-Münzir (236/850), hem kadına Cumanın farz olmayışında, hem de kadının, Cumada hazır bulunup namazı cemaatle edâ etmesi halinde, bunun geçerli olup ayrıca öğle namazı kılmasına gerek olmadığını icmâ bulunduğunu söyler.¹⁶

Ancak bu konuda Şâfiî bilginlerden Mâverdi (450/1058) farklı bir değerlendirmede bulunmaktadır: “Kadın, köle ve yolcu olanlara Cuma vacip olmadığı gibi, cemaatle birlikte Cumada hazır bulunur ve namazı edâ ederlerse, bu sahih olarak

¹⁰ Şâfiî, *el-Üm*, Tahric-Ta'lik: Mahmud Mataracı, Beyrut 1413/1993, I,330. Ayrıntı için bkz. İbn Abdilber, *et-Temhid*, Thk: Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdülkebir el-Bekrî, Mağrib 1387, X,280-284

¹¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I,123. Ayrıca bkz. Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, tah: Ali Muhammed Muavvîd-Âdil Ahmed Abdülmevcüd, Beyrut 1414/1994, II,403-404; Serahsî, *el-Mebsût*, II,22; Kâsânî, *Bedâi'*, I,258; İbn Kudâme, *el-Muğni*, Beyrut 1405,1984, II,88,94,96; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, I,539

¹² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, Thk: Abdülgaffâr Süleyman el-Bendâri, Beyrut 1048/1988, III,252,254,255

¹³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I,123

¹⁴ Şâfiî, *el-Üm*, I,327,399-400; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I,446; Kayrevânî, *er-Risâle*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., s.43; Serahsî, *el-Mebsût*, II,23; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III,265; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I,123; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II,88,94,96; Nevevî, *el-Mecmû'*, IV,484; Karaman, “Cuma”, DİA, İstanbul 1993, VIII,86

¹⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I,446; Serahsî, *el-Mebsût*, II,22-23; Kâsânî, *el-Bedâi'*, I,259; Nevevî, *el-Mecmû'*, IV,484; Karaman, “Cuma”, DİA, VIII,87; Çetintaş Recep, *Din Siyaset Devlet Üçgeninde Cuma Namazı*, s.158-159.

¹⁶ İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ'*, Beyrut 1993, s.18. Ayrıca bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, II,88,94,96; Nevevî, *el-Mecmû'*, IV,484

gerçekleşmiş olmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bunları, Cuma namazı kılmaları vacip olanlardan istisna etmiştir. Cemaatle birlikte namaz kılsalar bile özürleri (kadınlık, kölelik, seferîlik) devam etmektedir. Halbuki hasta böyle değildir. Onun cemaatte hazır bulunmasıyla birlikte özür de kalkar.”¹⁷

Mâverdi'nin değerlendirmesi, Cumanın vücubuna engel teşkil eden halin ortadan kalkması noktasında isabetli olmakla birlikte, vücuba engel teşkil eden durumun/sebebin devamının, edânın sıhhatine de engel kabul edilmesi isabetli olmaz. Diğer bir ifadeyle vücubun yönelmemesi, edânın sıhhatine mani değildir. Kaldı ki bu yorum, Hz. Peygamber dönemi uygulamalarıyla da çelişmektedir. Zira söz konusu şahısların, bu halleri devam etmekle birlikte zaman zaman Cumayı cemaatle birlikte edâ ettikleri bilinmektedir.

Kadına Cuma namazı farz olmayıp, Cumadan da yasaklanmadığı hatta kılsa da bunun öğle namazı yerine geçeceği sabit olmakla birlikte, acaba kadın için, Cuma namazı kılmak üzere camiye gitmesi mi, yoksa öğle namazını kılmak üzere evinde oturması mı daha iyidir? Bu soruya verilen cevapta, kadının yaşlı-genç ve fizik görünümüne göre bazı farklı değerlendirmeler bulunmakla birlikte¹⁸ İslam hukukçularının genel kanaati, Cuma namazı için camiye gitmektense evinde öğle namazını kılmasının daha uygun olduğu şeklindedir.¹⁹ Fakat kadının bir takım hususlara riayet etmesi kaydıyla Cuma namazında hazır bulunmasının, hutbede dile getirilen hususlardan yararlanma, Cumaya gelen Müslüman hanımlarla tanışma, tebliğ ve davet fırsatı yakalama gibi önemli yararlar sağlayacağı gerekçesiyle farklı değerlendirmede bulunanlar da olmuştur.²⁰

Kadınların Cuma namazı kılmakla yükümlü tutulmamaları, başka bir takım gerekçeler yanında fitne söylemiyle de açıklanmıştır.²¹ Bazı Hanefî bilginlerin bu konuya dair açıklamaları şöyledir: “Kadınlardan Cuma namazına gelme farzının kaldırılmış olması, namazdaki bir husûsîlikten dolayı değil, zarar veya meşakkat ihtimalinden ötürüdür... Kadın, eşinin ve evinin hizmetiyle meşguldür. Ayrıca erkeklerin bulunduğu ortamlara çıkması fitneye yol açabilir. Bundan dolayı cemaatle de mükellef değildir.”²²

Kadınlara Cumanın vacip olmamasının gerekçesini Şâfiî alimlerden Şîrâzî (475/1083) de, erkeklerle aynı mecliste bulunma (ihtilat) olarak açıklamıştır.²³ Fakat Nevevî (676/1277) bu gerekçelendirmeye karşı çıkar. Çünkü kadınların Cumada hazır bulunmaları, ihtilatı gerektirmez; erkeklerin arkasında saf tutarak namazı edâ ederler. Kaldı ki kadınların, Mescid-i Nebî'de Hz. Peygamber'in (s.a.) ve erkeklerin arkasında namaz kıldıkları birçok sahih hadislerle sabittir. Diğer yandan kadınların erkeklerle bir arada bulunmalarında (ihtilat), dinen uygun bulunmayan halvet durumu söz konusu olmadığı sürece herhangi bir sakınca yoktur.²⁴

Bu arada Cuma namazına gelenlerin, en güzel elbiselerini giyinmeleri, güzel

¹⁷ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, II,403-404

¹⁸ Özellikle genç bayanların Cumaya gitmemelerinin daha uygun olacağı ifade edilmiş ve bu görüş, genel kabul görmüştür. Bkz. Kayrevânî, *er-Risâle*, s.43

¹⁹ Ayrıntı için bkz. Zeydan, *el-Mufasssal fî ahkâmî'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim*, üçüncü baskı, Beyrut 1417/1997, I,268-269

²⁰ Zeydan, a.g.e., I,269

²¹ Kadının cemaatle ibadeti ekseninde klasik fıkıh literatüründe fitne söylemi konusunda bkz. Abdullah Kahraman, “Klasik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadeti İle İlgili Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü”, Marife, Konya 2004, IV/II, s.59-80.

²² Serahsî, *el-Mebsût*, II,22-23; Kâsânî, *Bedâi'*, I,258; Yavuz, Yunus Vehbi, *Başlangıcından Günümüze Cuma Namazı*, ikinci baskı, Bursa 1986, s.30; Çetintaş, a.g.e., s.158

²³ Nevevî, *el-Mecmû'*, IV,484

²⁴ *el-Mecmû'*, IV,484

kokular sürünmeleri tavsiye edilmiştir. Ancak kadınlar Cumaya geldikleri takdirde, kötü kokuya meydan vermeyecek şekilde temiz olmaları yeterli görülmüş; koku sürünmeleri, dikkat çekici elbiseler giyinmeleri ise mekruh kabul edilmiştir.²⁵ Nitekim Ebu Hureyre (r.a.) koku sürünmüş vaziyette camiye giden bir kadına şöyle demiştir: “Evine dön ve yıkan”; çünkü ben Allah Resûlü’nü (s.a.) şöyle buyururken işittim: “Koku sürünmüş halde camiye giden bir kadın, evine dönüp yıkanınca kadar Allah onun namazını kabul etmez.”²⁶

Vücub ve edânın sıhhati bakımından Cuma namazı konusunda kadınların durumuyla ilgili yerleşik anlayış ana hatlarıyla bu şekildedir. Aslında bu durum, Allah Resûlü’nün hayatta bulunduğu günlerden bu yana nesilden nesile herhangi bir kesintiye uğramaksızın süregelen anlayış ve uygulamayı (icmâ) yansıtmaktadır. Hâlihâzır İslam coğrafyasında da, kadının Cuma namazı kılması konusunda genel kabul ve uygulama yukarıda anlatıldığı gibidir.

Bu husus, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu’nun da gündemine gelmiş ve kurul, yukarıda çizilen çerçeve doğrultusunda karar almıştır: “Cuma namazının farziyetiyle ilgili ayetin (Cuma 62/9) kadın ve erkekleri içeren umumi hükmü sünnetle tahsis edildiği için, Cuma namazı ile sadece hür, mukim ve (Cuma namazına katılmaya engel olacak derecede hasta ve yaşlı olmayan) sağlıklı erkek Müslümanlar mükelleftir. Nitekim ayetin umumi hükmünden hür, mukim ve sağlıklı olmayanlara da Cuma namazının farz olduğu anlaşılmakta ise de, ayetin hükmü bu yönden de tahsis edilmiştir. Nitekim bir hadis-i şerifte, "Hürriyetine sahip olmayan köle, kadın, çocuk ve hasta müstesna olmak üzere, cemaatle Cuma namazı kılmak, her müslüman üzerinde vacip bir haktır." (Ebu Davad, Salat, 168; Beyhakî, III, 172) buyurulmuştur. Bu itibarla kadınlar Cuma namazı ile yükümlü değildir. Cuma namazının kadınlara farz olmadığı konusunda icma vardır. Asr-ı saadetten beri hiçbir İslam müçtehit ve alimi bunun aksini söylememiş, bütün İslam ülkelerinde, her dönemde uygulama da böylece devam ede gelmiştir.

Vakıa, Cuma ve bayram namazları ile yükümlü olmadıkları halde kadınlar isterlerse bu namazlara katılabilirler. Bu takdirde, kendisine Cuma namazı farz olmayan (mesela dinen misafir sayılan) bir kişinin Cuma namazını kıldığında o günkü öğle namazını kılmasına gerek olmadığı gibi, Cuma namazına katılan kadınların da ayrıca öğle namazını kılmaları gerekmez. Nitekim günümüzde beş vakit namazda ve özellikle teravihte olduğu gibi, gerek asr-ı saadette, gerek sonraki dönemlerde kadınlardan çok sayıda Cuma ve bayram namazlarına katılanlar olmuştur. Ancak ne Hz. Peygamber (s.a.) döneminde ne de müteakip asırlarda beş vakit namazla mükellef kadınların tamamının Cuma ve bayram namazlarına katıldığı sabit değildir. Günümüzde de isteyen hanımların cami adabına uyarak camilerin kendilerine ayrılan bölümlerinde, Cuma ve bayram namazı kılmalarında hiçbir sakınca yoktur.”²⁷

Bununla birlikte kadının Cuma namazı kılmasının vücubu konusunda farklı kanaatte olanlara da rastlanmaktadır. Zaman zaman ‘kadının ibadet hürriyeti’, ‘erkek egemen din anlayışı’, ‘erkekler tarafından oluşturulmuş din yorumu’ gibi söylemler çerçevesinde kendini gösteren farklı yaklaşımların, başlıca dayanaklarının şunlar olduğu görülmektedir:

1. Cuma namazı için ezanla çağrı yapıldığında, alış-veriş vb. meşguliyetlerin bir kenara bırakılması ve Cuma namazını kılmak üzere cemaate katılmanın istendiği/emredildiği âyette, davete icabet etmesi gerekenler bakımından bir

²⁵ Şâfiî, *el-Ûm*, I,337

²⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III,349

²⁷ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/default.asp> (01.06.2005)

belirlemede bulunulmamıştır, yani âmmdır. Dolayısıyla âyetin takyit etmediği ve bir açıklama da getirmediği için, bu kapsama kadınlar da dahildir.

2. Bu konuda bazı rivayetlerden hareketle kadınların Cuma namazı kılmakla yükümlü bulunmadıkları söyleniyorsa da, söz konusu rivayetler mürseldir. Böyle bir rivayetle Kur'an'ın âmminin tahsisi doğru değildir.
3. Hz. Peygamber'in (s.a.) sağlığında ve ondan sonra İslam memleketlerinde kadınlar Cuma namazı için camide hazır bulunmuş ve cemaatle birlikte bu namazı edâ etmişlerdir.
4. Cuma namazının önemli bir özelliği, namazdan önce hutbe okunmasıdır. Hutbede, Müslümanlar bilgilendirilir, eksik ve yanlışları düzeltilir, görev ve sorumlulukları hatırlatılır. Dolayısıyla Cuma namazı kılmakla kadınlar da bu faydalardan nasiplenirler.

Kadınların Cuma namazı kılmalarının zorunlu olduğu görüşünün temel dayanak ve gerekçeleri özetle bu şekildedir. Acaba İslam ümmeti tarafından benimsenen yerleşik genel anlayış ve uygulama karşısında dile getirilen bu hususların isabet derecesi nedir? Gerçeği tespit bakımından haklılık payı var mıdır?

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Öncelikle belirtilmelidir ki Kur'an'ın, Cuma namazıyla ilgili düzenleme ihtiva eden âyetinin âm olduğu doğrudur. Nitekim kadınların Cuma namazıyla mükellef olmadığını söyleyen müctehid ve alimlerin de bu noktada herhangi bir itirazı yoktur. Burada sorun, âyetin mutlak ve âm hükmünün, olduğu gibi devam edip etmediğidir. Yani Cuma namazı konusunda bu âyet, nihaî hükmü belirlemiş midir, yoksa aynı konuda farklı düzenlemeler getiren naslar da var mıdır?

Asr-ı saadetten bu yana herhangi bir kesintiye uğramaksızın süregelen anlayış ve uygulama, Kur'an'ın bu hükmünün, sünnet tarafından takyit edildiği şeklindedir. Nitekim yukarıda zikredilen rivayetler bunun açık delilini teşkil eder. Esasen bu durumun, kadınlara Cuma namazının farz olduğunu söyleyenler de farkındadır. Şu var ki onlar, söz konusu rivayetlerin mürsel olduğu, dolayısıyla Kur'an'ın mutlak hükmünü takyid edemeyeceği görüşündedirler. Rivayet ilimleri bakımından mürsel haberin ihticac değeriyle ilgili değerlendirmeler bir yana²⁸, ortada Allah Resûlü'nün daha hayatta olduğu dönemden bu yana, herhangi bir inkitaya uğramaksızın nesilden nesile aktarılarak gelen bir kabul ve bu doğrultuda uygulama söz konusudur. Acaba bu durumun, dinin anlaşılması ve uygulanması noktasında değeri nedir? İtibara alınmalı mı, yoksa bu anlayış ve uygulamaya mesned teşkil eden rivayetin değeri şudur, deyip üstü bir kalemde çizilmeli, bir kenara atılmalı mıdır? Her konuda olduğu gibi bu konuda da, rivayet ilimlerinin ilkeleri işletilmek suretiyle tek tek rivayetler hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunulabilir. Ancak bu, ilgili konuda kesin bir yargıda bulunmak için yeterli midir?

Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönem de dahil olmak üzere, beş vakit namazla mükellef olan Müslüman kadınların, tarihin hiçbir döneminde Cuma ve bayram namazlarına katılma hususunda erkekler kadar bir çoğunluğa ulaşmadıkları bilinmektedir. Bu hal, aralarında Allah Resûlü'nün eşlerinin de bulunduğu sahabî hanımlar için de geçerlidir. Acaba bu durum nasıl açıklanabilir?

Bütün bunlardan da öte, kadınlara Cuma namazının farz olmadığını ifade eden hadislerin tamamının râvîsi Târik b. Şihâb mıdır? Yani bu hükmün elde edildiği rivayetlerin tamamı mürsel midir? Aynı konuda başka hadisler de var mıdır? Varsa sıhhat değeri nedir?

²⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Polat Selahattin, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, Ankara 1985

Târik b. Şihâb hadisiyle aynı muhtevaya sahip, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Temîm ed-Dârî, Câbir b. Abdillâh gibi sahabîlerden rivayet edilen hadisler bulunmaktadır.²⁹ Öte yandan Ümmü Atıyye'den rivayet edilen bir haberde, Allah Resûlü (s.a.) ensar kadınlarının biatını almak üzere Hz. Ömer'i (r.a.) göndermiş; o da, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, hırsızlık yapmamaları ve zina etmemeleri üzerine biatlarını almıştır. Rivayetin devamında kadınların yapmaları yasaklanan ve yükümlü tutulmadıkları hususlarla ilgili bilgi de bulunmaktadır: "Adetli ve yeni yetişmiş genç kızları bayram namazlarına götürmekle emir olunduk, cenazeyi takip etmekten ise, men edildik. Ayrıca bize Cuma namazı farz kılınmadı."³⁰

Şu halde bu rivayetler ve nesilden nesile arada herhangi bir kopukluk olmaksızın süre gelen anlayış ve uygulama, kadınların Cuma namazı kılmakla mükellef tutulmadıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kadınlar da camide ve cemaatle birlikte Cumayı edâ edebilirler. Bu durumda günün öğle namazı zimmetlerinden sâkit olur. Fakat bu husus, tamamen onların tercihine bırakılmıştır.

Bu noktada bir hususun da aydınlatılması gerekmektedir: Dinî bir konunun hükmünü belirleme bakımından bir rivayetin mütevâtir yahut meşhur olması gerekmez. Zira önemli olan hadisin sahih olmasıdır. Nitekim dinî-hukukî meselelerin ekseriyeti, hatta inanç konularına dair bazı hususlar, senet ve metin bakımından sahih derecesindeki haber-i vâhidle sabit olmuştur. Bunda yadırganacak bir durum da yoktur.

Bu vesileyle belirtilmesi gereken bir diğer husus, aralarında sahabî hanımların da bulunduğu kimi kadınların, sürekli Cuma namazını cemaatle edâ etmelerinin, kadınlara Cuma'nın farz olduğu anlamına gelmeyeceğidir. Aslında bu bilgi, söz konusu görüş bakımından aleyhte delil teşkil eder. Zira bu nevi bilgiler dikkate alındığında, Cuma'ya devam eden belli kadınlardan söz etmenin mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Şayet Cuma namazı kadınlara da farz olsaydı, aynen erkeklerde olduğu gibi kadınlar için de, mahdud sayıda isimden söz etmeye ihtiyaç kalmazdı.

Öte yandan kadınların Cuma namazında hazır bulunup cemaatle namazı edâ etmeleri halinde bunun yeterli olup olmadığına dair bir takım haberlerden, 'demek ki kadınlar Cuma namazı kılyorlardı, o halde Cuma namazı kadınlara da farzdır', gibi bir sonuç çıkarmak, öncelikle temel mantık kuralları bakımından mümkün değildir. Bu aynen, bir kimsenin herhangi bir şehirde görülmesinden, onun, oralı olduğuna; bir fakültede görülen her öğrencinin, o fakültenin öğrencisi olduğuna hükmetmek gibidir. Bu ne kadar mantıklı ise, birincisi de o kadar mantıklıdır.

Bütün ibadetler gibi Cuma namazının da, bireyin ferdi ve sosyal hayatına dönük önemli faydaları bulunmaktadır. Tabiatıyla ibadet, faydası için değil, sırf Yüce Allah'a kulluk için yapılır. Bununla birlikte, özellikle Cuma namazında hutbe irad edilmesi, Müslümanlara dinî sorumluluklarının hatırlatılması gibi faydalardan hareketle, Cuma namazının kadınlara da farz olduğu söylenemez. Çünkü her faydalı olanın, aynı zamanda farz olması gerekmez. Kaldı ki ortada bir ibadetin kadınlar açısından dinî hükmü söz konusudur. Dolayısıyla böylesine ehemmiyetli bir konuda salt faydacı bir yaklaşımla hüküm belirlemede bulunulamaz.

Bu arada açıklıkla ifade etmeliyiz ki, kimi İslam hukukçularının, kadınlara Cuma namazının neden farz olmadığı noktasında başvurdukları, kapsam ve mahiyeti net olarak ortaya konulmamış fitne söylemine katılmak mümkün değildir. Kadınların erkeklerle aynı mecliste bulunmalarının, tarafların karşılıklı âdâb kurallarına uymaları kaydıyla olumsuz herhangi bir yönü bulunmamaktadır.

²⁹ Bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I,446; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III,173

³⁰ Ebu Davud, *Salât* 238,241; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, Thk: Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut 1390/1970, III,112

Nitekim kadınlar Allah Resûlü (s.a.) ile birlikte savaşlara katılmış, hastaların tedavi ve bakımı gibi geri hizmetlerinde bulunmuşlar³¹, yani Resûl-i Ekrem'le birlikte erkek topluluklarına katılmışlardır. Hatta erkeklerle birlikte camide hazır bulunmuşlar, namazı cemaatle edâ etmişler, Allah Resûlü'nün (s.a.) tebliğ ve irşadından yararlanmışlardır. Diğer taraftan Nevevî'nin (676/1277) de belirttiği üzere³², kadınların Cuma'da hazır bulunmaları, ihtilâtı gerektirmez; zira erkeklerin arkasında saf tutarak namazı edâ ederler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) zamanı ve sonrası uygulama da bu şekilde olmuştur.

Netice itibariyle kadınlar, Cuma namazı kılmakla mükellef tutulmamışlardır. Bu konuya dair Kur'an'ın kuşatıcı/genel (âmm) talebi, sünnet tarafından sınırlandırılmıştır. Her ne kadar ilgili rivayet mürsel olduğu gerekçesiyle eleştiriye konu olmuşsa da, hem konuyla ilgili mevsûl-merfû başka rivayetler bulunmaktadır, hem de bu hükme temel teşkil etme açısından söz konusu rivayet ümmet tarafından telakkî bi'l-kabul ile karşılanmış, Hz. Peygamber'den (s.a.) itibaren herhangi bir inkitaya uğramaksızın nesilden nesile aktarılarak gelen temel anlayış ve uygulama da bu yönde olmuştur.

Kadınlara Cuma namazının farz/vacip olmaması hükmünün gerekçesi bağlamında söz konusu edilebilecek başka bazı sebepler yanında, kadının fitrî nitelikleri doğrultusunda sosyal hayatta üstlenmesi uygun düşen rolün de önemli etkisinin olduğu söylenebilir. Bunun bir gereği olmak üzere, hak ve yükümlülüklerin dengelenmesi yoluna gidilmiştir. Binaenaleyh kadının Cuma namazı kılmakla yükümlü tutulmaması, onun bir takım nimetlerden mahrum bırakılması, arka plana itilmesi değil, bilâkis fitrat ve sorumluluk dengesi çerçevesinde bir lütuftur. Bununla birlikte kadın, Cuma namazını cemaatle birlikte edâ edebilir, bunu yasaklayıcı herhangi bir delil bulunmamaktadır. Bu durumda günün öğle namazı zimmetinden sâkit olmuş olur.

³¹ Buhârî, İdeyn 20

³² Nevevî, *el-Mecmû'*, IV,484